

Олена Геннадіївна Вакаренко,
кандидат біологічних наук,
директор Видавничого дому «Академперіодика»
Національної академії наук України
ORCID: 0000-0002-0495-5475
e-mail: vakarenko@nas.gov.ua

**КНИЖКОВА ПРОДУКЦІЯ ВИДАВНИЧОГО ДОМУ «АКАДЕМПЕРІОДИКА»
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ
КНИЖКОВОЇ ТА РУКОПИСНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
(У КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ З НАЦІОНАЛЬНОЮ БІБЛІОТЕКОЮ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Метою дослідження є огляд книжкової продукції Видавничого дому «Академперіодика», що розкриває унікальні історико-культурні фонди національних академічних бібліотек України, визначення специфічних особливостей, змісту та авторського складу науково-довідкових та монографічних видань, характеристика адресності публікацій. **Методологія розвідки** базується на застосуванні методів книгознавчого та джерелознавчого аналізу видавничої продукції «Академперіодики». **Наукова новизна.** Вперше до широкого суспільного обігу залучається значний шар нової наукової інформації в галузі історико-культурної спадщини України, що міститься у книжковій продукції Видавничого дому «Академперіодика». **Висновок.** Діяльність Видавничого дому «Академперіодика» спрямована на підтримку публікаційної сфери діяльності НАН України та інформування вітчизняної й міжнародної громадськості про стан і здобутки української науки. Одним із напрямів його публікаційної політики є актуалізація унікальних книжкових, рукописних та архівних фондів академічних бібліотек України, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Так, саме в «Академперіодики» вперше опубліковані каталог інкунабул і палеотипів XV–XVI ст. відомого італійського друкаря Альда Пія Мануція та його нащадків, каталог мідних гравірувальних дощок українських друкарень XVII–XIX ст., каталог музичних творів, пов'язаних з ім'ям Кобзаря, каталог українського кіноплакату 1947–1994 рр. та багато іншого. Видання репрезентують історичний контекст розвитку писемної культури, зокрема оригінальний науковий доробок українських учених у галузі атрибуції, класифікації, походження та побутування історико-культурних джерел. Монографічні та науково-довідкові видання «Академперіодики» розкривають невідомі сторінки книгознавчого розвитку в Україні, представляють широкому громадському загалові творчий доробок як широковідомих, так і малознаних представників національної та світової науки і культури, тим самим розширюючи світоглядні обрії українського народу та виховуючи гордість за власну історію.

Ключові слова: Видавничий дім «Академперіодика», Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, історико-культурні фонди.

Актуальність дослідження полягає в інформуванні широкого суспільного загалу про результати співпраці Видавничого дому (далі – ВД) «Академперіодика» НАН України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) у напрямі репрезентації історико-культурних фондів цієї найбільшої за обсягом та найбагатшої за змістом книгозбірні України зокрема та дослідження історії вітчизняної і світової книжкової культури загалом, що сприяє подальшому зростанню зацікавленості історико-культурною спадщиною України.

Аналіз досліджень і публікацій. Низка публікацій, зокрема О. Г. Вакаренко, Ю. В. Діденко, А. І. Радченко, Я. С. Яцківа та інших авторів [2, 3, 4, 5, 6], представляє різні аспекти науково-організаційного забезпечення видавничої діяльності в Національній академії наук України в сучасний період, висвітлює актуальні питання академічного книговидання та книгорозповсюдження в Україні, актуалізує досягнення та поширює досвід роботи Видавничого дому «Академперіодика» Національної академії наук України.

Разом з тим, у цих студіях не приділено достатньої уваги такому важливому напрямку діяльності ВД «Академперіодика», як публікація науково-довідкових видань та монографій, присвячених книжковим пам'яткам та унікальним архівним джерелам, що зберігаються у фондах національних академічних бібліотек, передусім Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Видавничого дому «Академперіодика» спрямована на підтримку публікаційного напрямку в діяльності НАН України та інформування вітчизняної й міжнародної громадськості про стан і здобутки української науки. Статут ВД «Академперіодика» серед першочергових завдань установи визначає підготовку та випуск загальноакадемічних журналів «Вісник Національної академії наук України», «Доповіді Національної академії наук України», «Наука та інновації», «Космічна наука та технології», а також виконання Програми підтримки періодики НАН України, що на сьогодні охоплює майже половину журналів, до складу засновників яких входить НАН України. Інший, не менш важливий, напрям діяльності ВД становить випуск наукової, науково-популярної та навчальної літератури [1]. Окрім того, оскільки «Академперіодика» є науковою та базовою установою Науково-видавничої ради НАН України, вона стала також базовою організацією і для академічної науково-видавничої справи, поклавши на себе науково-методичне забезпечення видавничої діяльності НАН України, осучаснення нормативної бази, функціонування окремих видавничих проєктів тощо [2].

Свою історію Видавничий дім «Академперіодика» розпочав як Спеціалізована друкарня наукових журналів, рішення про відкриття якої було прийняте Президією НАН України 21 квітня 1995 р. Друкарня постала практично з нуля, отож до моменту заповнення першого рядка в книзі замовлень минуло майже півтора роки. За цей період було придбано поліграфічне обладнання, облаштовано

приміщення та створено фаховий колектив. Редакційно-видавничий підрозділ Спеціалізованої друкарні складала редакції загальноакадемічних журналів «Вісник НАН України» та «Доповіді НАН України» (постанова Президії НАН України від 11 березня 1996 р. № 82-Б).

Подальший розвиток редакційно-видавничого напрямку в діяльності НАН України спричинив реорганізацію друкарні у видавництво Видавничий дім «Академперіодика», затверджену постановою Президії НАН України від 10 жовтня 2000 р. № 271. Цим рішенням також були визначені й головні завдання установи: видання, друк та розповсюдження наукових журналів НАН України та їхніх електронних версій; надання редакціям академічних періодичних видань, що входять до складу установ НАН України, поліграфічних послуг та консультативної допомоги. Згодом ВД «Академперіодика» опанував і виготовлення на високому технологічному рівні наукової книжкової продукції. Сформувався штат професійних наукових редакторів, художників, верстальників, технічних редакторів, видавництво віднайшло свій власний стиль.

Розширення діяльності ВД «Академперіодика» в напрямі видання науково-довідкової продукції та монографічних студій стало об'єктивним результатом фахового аналізу ситуації стосовно недостатньо розвиненої співпраці видавництва з національними академічними бібліотеками України, зокрема з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, яка зберігає у своїх багатомільйонних фондах значну за науковою вартістю книжкову та рукописну спадщину як національного, так і світового значення. Слід зазначити, що в НБУВ здійснюються інтенсивні інноваційні книгознавчі, архівознавчі, кодикологічні дослідження, результати яких оприлюднюються в різноманітній науковій продукції – довідниках по фондах, монографіях, публікаціях книжкових раритетів та архівних документів, фахових збірниках наукових праць; створюються та апробуються бази даних. На жаль, через відсутність належного фінансування, що наразі є загальною проблемою для всіх наукових інституцій країни, видавнича дільниця НБУВ дещо обмежена в поліграфічних можливостях, отож маємо констатувати, що художньо-технічне оформлення та поліграфічне виконання видань не є дуже виразним. Хоча в цілому Бібліотеку характеризує певний розвиток науково-видавничої діяльності, зокрема укладаються та публікуються сім книжкових серій та п'ять фахових видань, друкуються й планові наукові студії [4], все ж презентація раритетних фондів НБУВ вимагає більш високої поліграфічної якості, а також участі у цьому авторитетного видавництва.

Отож у Видавничому домі «Академперіодика» були започатковані нові напрями публікаційної діяльності, зокрема запланований випуск науково-довідкової літератури та монографій, створених на матеріалах з фондів НБУВ та деяких інших академічних бібліотек.

Першим спільним проектом ВД «Академперіодика» та НБУВ стало науково-довідкове видання «Альдини в бібліотеках України: каталог», що побачило світ у 2008 р. Його автор – співробітниця відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ й Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України М. А. Шамрай (відповідальний редактор Г. І. Ковальчук) – поставила собі за мету скласти описи наявних у бібліотеках України примірників видань відомого італійського друкаря, вченого і гуманіста Альда Пія Мануція та його нащадків. Як відомо, його друкарня розпочала свою діяльність у Венеції в 1494 р., і її книги зажили світової слави завдяки друкарській довершеності та високому історико-філологічному рівню підготовки античних текстів до видання. У каталозі репрезентовано описи 140 видань друкарні Альдів, відповідно 190 примірників з урахуванням дублетів чи окремих томів. Завдяки дослідженню провенієнцій, залишених у стародруках колишніми власниками, науковий каталог раритетів XV–XVI ст. дозволяє прослідкувати міграцію зарубіжних видань в Україні в різні часи, встановити коло представників освіченої еліти та імена читачів цих книжок. Колекція є пам'яткою світової книжкової культури та історії бібліофільства в Європі та Україні.

Науково-довідкове видання «Мідні гравірувальні дошки українських друкарень XVII–XIX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», укладене співробітниками відділу образотворчих мистецтв НБУВ Д. Фоменко, І. Цинковською, Г. Юхимцем (відповідальний редактор Г. Юхимець), було опубліковане в 2014 р. Це – каталог з ілюстраціями мідних гравірувальних дощок українських друкарень XVII–XIX ст. із фондів НБУВ – рідкісних пам'яток українського мистецтва, що вперше були представлені широкому науковому та суспільному загалові. Колекція мідних дощок репрезентує майстерність українських гравірувальників друкарні Києво-Печерської лаври впродовж усього часу її існування – аж до XX ст., що дозволяє органічно вписати цей вид мистецтва в історію української культури. Видання розраховане на істориків, мистецтвознавців, мистців, реставраторів, мовознавців, літературознавців, працівників музеїв і на широке коло всіх тих, хто цікавиться прикладним українським мистецтвом.

У виданні ВД «Академперіодика» «Український кіноплакат 1947–1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: науковий каталог» (2018 р., автор – наукова співробітниця відділу образотворчих мистецтв НБУВ Л. М. Гутник; автор вступного слова С. В. Тримбач, відповідальний редактор Г. М. Юхимець) представлено бібліографічну інформацію про масив українського друкованого кіноплаката за період від часу закінчення Другої світової війни і до середини 90-х років XX ст. Каталог містить 3442 назви. Авторка здійснила значну роботу з атрибуції та наукового описання плакатів. До наукового обігу вперше залучається значний за обсягом та хронологічними межами

документальний колекційний комплекс. Переважна більшість 365-ти кольорових зображень кіноплакатів репродукується вперше. Науково-довідковий апарат каталогу складають покажчик художників кіноплаката, іменний покажчик, покажчик назв фільмів. Видання розраховане на мистецтвознавців, істориків кіно, художників, культурологів.

Науковий каталог «Музична Шевченкіана у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (упорядники – співробітниці відділу музичних фондів НБУВ Л. В. Івченко, Л. Г. Руденко, І. В. Савченко, Є. В. Кожушко, С. А. Літвінова, О. А. Цибульська, К. В. Азюковська, І. С. Куркова; відповідальний редактор Л. Г. Руденко) є результатом багаторічних досліджень музикознавців Бібліотеки, одним із фундаментальних наукових покажчиків шевченкіани в Україні. У каталозі представлено понад 4000 бібліографічних та аналітичних описів професійних музичних творів і народних пісень, пов'язаних з ім'ям Кобзаря. До нотобібліографії увійшли друковані видання (зокрема й перевидання) та нотні рукописи. Робота, що має значний обсяг основного тексту (992 с., 16 с. іл.), складається з п'яти розділів, а також іменного та систематичного покажчиків. Видання стане в пригоді дослідникам української музичної культури, музикантам-виконавцям, педагогам, культурологам, етнографам, фольклористам, бібліографам, музезнавцям, працівникам нотних видавництв.

Монографічна продукція ВД «Академперіодика» представлена низкою книг, пов'язаних з історією друку в Україні. Так, видання «Друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів: історія та видавнича діяльність. 1758–1844» (автор – співробітниця відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ І. О. Ціборовська-Римарович) присвячене історії створення та діяльності друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів, яка у другій половині XVIII – в XIX ст. була найпотужнішим видавничим осередком Правобережної України, де публікувалася продукція латинським шрифтом. Окрім дослідження історії друкарні, в монографії здійснено бібліографічний та книгознавчий аналіз репертуару, висвітлено особливості художнього оформлення книг, зібрано інформацію про їхнє розповсюдження та побутування, запропоновано науковий попримірниковий опис бердичівських видань, виявлених у сучасних бібліотеках, музеях і архівах України. Монографія стала важливим джерелом з історії католицького книгодрукування в Україні та Речі Посполитій.

У 2009 р., до 200-х роковин від дня народження М. В. Гоголя, світ побачили два ювілейних видання, присвячені письменникові. У монографії «Літературна среда раннього Гоголя» (автор – співробітниця відділу зарубіжної україніки НБУВ О. К. Супронюк, відповідальний редактор О. С. Онищенко) на широкому джерельному матеріалі, зокрема на архівних документах з фондів Інституту рукопису НБУВ, де зібрано колекцію «Гоголіана», відтворюються літературні й побутові зв'язки Гоголя, що склалися протягом його навчання в Гімназії вищих наук

князя Безбородька в Ніжині, де почалася творча біографія письменника. У виданні проілюстровано передумови формування літературних орієнтацій Гоголя та інших вихованців гімназії, зокрема стан викладання словесності. До наукового обігу вперше залучено каталоги гімназичної і приватної учнівської бібліотек, що стали творчою лабораторією для майбутнього автора «Мертвих душ», досліджено склад їхніх зібрань. Доробок талановитих гімназистів проаналізований у контексті літературного процесу 1820–1830-х років, також докладно висвітлені їхні дружні зв'язки з М. В. Гоголем [б].

Науково-довідкове видання «Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии» (автор – співробітниця відділу зарубіжної україніки НБУВ О. К. Супронюк, відповідальний редактор О. С. Онищенко), яке є продовженням попереднього, – це біографічний словник, перша спроба надати в систематизованому вигляді корпус відомостей про оточення, в якому М. В. Гоголь формувався як особистість і письменник. Встановлено коло осіб, разом з якими зростав майбутній письменник, яскраво проілюстровано інтенсивне духовне життя Ніжина – одного з культурних провінційних центрів тодішньої Російської імперії. Окрім того, довідник є джерелом інформації для атрибуції, датування, визначення належності літераторів до певних творчих гуртків, коментування «білих плям» у біографії, творах, листах М. В. Гоголя.

Фундаментальна монографія «Український науковий інститут книгознавства (1922–1936)» (автор – директорка Інституту книгознавства НБУВ Г. І. Ковальчук, відповідальний редактор В. І. Попик), опублікована в 2015 р., розкриває історію започаткування та розвитку Українського наукового інституту книгознавства, який плідно працював у Києві в 1920-х роках, мав у своєму складі значну кількість відомих учених – фахівців з книго- та бібліотекознавства. Наукова діяльність установи передбачала дослідження історії української преси та книги, визначення завдань національної бібліографії в умовах формування нового масового читача, розробку нових напрямів у бібліотечній справі – читачезнавства та соціології читання. Ідеологічні репресії проти українського книгознавства призвели до повного занепаду цих фахових студій і на десятиліття стерли пам'ять про Український науковий інститут книгознавства та його співробітників.

Висновок. Друкована продукція Видавничого дому «Академперіодика» НАН України з історії книжкової та рукописної спадщини України, вітчизняної науки і культури на високому поліграфічному рівні репрезентує раритетні матеріали, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Уже перші публікації продемонстрували значну історико-культурологічну цінність таких видань, що може стати обґрунтуванням для створення спеціальної серії «Історико-культурна спадщина України у фондах національних бібліотек НАН України».

Список використаних джерел

1. Видавничий дім «Академперіодика» НАН України: 25 років у сьйві наукових знань. Київ : Академперіодика, 2020. 216 с.
2. Діденко Ю. В., Радченко А. І. Науково-видавнича діяльність Національної академії наук // Наука та наукознавство. 2018. № 4 (102). С. 112–124. doi: <https://doi.org/10.15407/sofs2018.04.112>
3. Вакаренко Е. Г. Современный этап издательской деятельности Национальной академии наук Украины (1996–2005 гг.) // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2006. Вып. 4. С. 269–278.
4. Яцкив Я. С., Вакаренко Е. Г. Издательская деятельность Национальной академии наук Украины: современный период. Научная книга на постсоветском пространстве. Москва : Наука, 2007. С. 252–254.
5. Яцкив Я. С. Об актуальных вопросах академического книгоиздания и книгораспространения в Украине. Научное книгоиздание и книжная культура на пространстве СНГ. Москва : Наука, 2010. С. 93–94.
6. Вакаренко О. Г., Радченко А. І. Науково-видавнича діяльність Національної академії наук України: 2002–2011 рр. Київ : Академперіодика, 2013. 143 с.
7. Дубас Т., Кулаковська Т., Вакаренко О. Науково-організаційне забезпечення видавничої діяльності в НАН України (1993–2019): нові тенденції // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2020. Вип. 57. С. 242–258. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/57.pdf> doi: <https://doi.org/10.15407/np.57.242>
8. Вакаренко О. Г., Радченко А. І. Нові видання НАН України: до 200-річчя Миколи Васильовича Гоголя // Вісник НАН України. 2009. № 4. С. 60–61.

Olena Vakarenko,

Candidate of Sciences (Biology),

Director of "Akademperiodyka" Publishing House

of National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-0495-5475

e-mail: vakarenko@nas.gov.ua

Publications on history of book culture and manuscript heritage of Akademperiodyka publishing house of National Academy of Sciences of Ukraine in cooperation with V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

The **purpose** of the article is to review the publishing products of the Akademperiodyka publishing house, dedicated to the publication of scientific literature that reveals the unique historical and cultural fonds of national academic libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine, characterization of specific features, content and authorial composition of scientific and monographic publications. The **research methodology** is based on the use of methods of bibliographic and source analysis of publishing products. The **scientific novelty** lies in the coverage of scientific products of the

Akademperiodyka publishing house in the field of book historical and cultural heritage of Ukraine, which is published for the first time and significantly replenishes the source base of humanitarian research of this heritage. **Conclusion.** The Akademperiodyka publishing house paid special attention to the unique book, art, music collections of scientific libraries, first published scientific and reference editions of European incunabula and paleotypes – “Aldina in the Libraries of Ukraine”: a catalog of publications of the 15th–16th centuries of the famous Italian printer, scientist and humanist Aldus Pius Manutius and his descendants, which reveals the presence in Ukraine of the most valuable European book heritage. Editions of copper engraving boards of Ukrainian printing houses of the 17th–19th centuries are dedicated to the Ukrainian book heritage. Published publications also contain catalogs of musical heritage of Taras Hryhorovych Shevchenko, Ukrainian film posters of 1947–1994, which reveals the contribution of Ukrainian artists to the art of film posters. All these publications publish the original scientific achievements of Ukrainian scientists in the field of attribution and classification of these historical and cultural sources, compiling the author’s scientific description, which reveals the origin and date of the object of description, author composition and compilers, content, history of creation and existence, affiliation to collections, etc. This is the historical context of the development of book culture. Monographic publications reveal unknown pages in the history of the development of bibliography in Ukraine, prominent representatives of Ukrainian culture. For the first time, a significant layer of new scientific information is brought into scientific circulation for a wide range of humanities, historians and culturologists, literary critics, art critics in the field of fine and musical arts, ethnology, as well as librarians and museum workers.

Key words: Akademperiodyka publishing house of the National Academy of Sciences of Ukraine, historical and cultural collections of libraries, publication of book heritage, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

*Стаття підготовлена 27 грудня 2019 року;
подана до друку 9 січня 2020 року.*